

КАКО ТОПОНИМОТ МАНАСТИР СЕ НАЛОЖИЛ ЗА ВТОР НАЗИВ НА ГРАДОТ БИТОЛА

Почнувајќи од XV век турските историски извори редовно го бележат градот Битола со името Манастир.¹ Во турските пописни дефтери бр. 993 и 988 од 1468 година се регистрирани градот и селата во „Nahiye-i Manastir“.² Истиот град само во облик „Manasdir“ е забележен во Сункур-чауш беговата вакуфнама од 1435 година и во втората Исхак Челебијина вакуфнама.³ Тоа име било употребено и во најстарите турски хроники на Ашик-паша-заде, на Дурсун бег, на Мехмед Хасан бег огли Солак заде и на други.⁴ Исто така, со тоа

¹ Во текот на востанието на Карпош кон крајот на XVII век е забележан топоним Манастир во германскиот трактат под наслов: Die freiwillige Theilnahme der Serben und Kroaten an den vier letzten österreichisch-türkischen Kriegen, Wien 1854. Во тој труд на стр. 229 меѓу другото е напишано: „auch Comanova mit einer Befestigung und ebenso eine Seite von Manastir mit einem Graben und einer Palisade umgeben hatte.“ Томо Томоски, Еден изгубен документ за австриската војна во Македонија во 1689 година. Годишен зборник на Филозофскиот факултет на Универзитетот во Скопје, 15, Скопје 1963, 131. Споменатиот топоним веројатно е идентичен со манастирот Карпино, кој, заедно со манастирот во Нагоричино, е лоциран на патот Крива Паланка — Куманово. Итинерерот на турската војска и на востаниците на Карпош не дава основа да се тврди дека со воените операции бил зафатен Манастир во Пелагонија.

² Турски документи за историјата на македонскиот народ, Опширни пописни дефтери од XV век, II, Скопје 1973, 141, 142; Методија Соколки, Битола и Битолско во XV и XVI век. Прилози VI-2 — Одделение за општествени науки на Македонската академија на науките и уметностите, Скопје 1975, 13. Во споменатата статија градот е забележан како Manastir. Наведениот град е напишан и како Monastir во една друга статија на М. Соколки под наслов: Турски изворни податоци од XV и XVI век за градот Битола. Гласник на Институтот за национална историја VII, бр. 1, стр. 132, бел. 22. Во облик на Monastir се сретнува во прегледот на цизија за 1488 и 1489, кој е приложен во трудот на Hamid Hadžibegić, Glavarina u osmanskoj državi, Sarajevo 1966, 57.

³ Hasan Kaleši, Najstariji vakufski dokumenti u Jugoslaviji na arapskom jeziku, Priština 1972, str. 80, bel. 16 i str. 192, bel. 45.

⁴ Јован Радонић, Бураб Кастриот Скендербег и Арбанија у XV веку. Споменик ХCV. СКА. Београд 1942, стр. 243, бел. 3; стр. 248; бел. 3; стр. 262, бел. 2, стр. 296, бел. 14.

име се елаборира и во литературата, која е заснована врз историските извори.⁵ Административниот назив Манастир за градот Битола се употребувал до сломот на турската власт во Македонија.⁶

Називот Манастир води потекло од средновековен црковен објект.⁷ Тој бил разурнат при нападот на турската војска и останал во урнатини уште во првите години на турската власт во Битола. Манастирот бил заборавен и оставил бледа трага во топонимијата и во народното предание. Од турските извори се знае дека турската војска со сила го зазела градот.⁸ Исто така и во преданијата за градот Битола, односно за преземањето на градот од турската војска, се кажува за насилно кршење на организираниот и силниот отпор на жителите на Битола. Притоа, во борбата се истакнуваат црковни објекти како истурени одбранбени пунктови и како последни воени упоришта на битолските бранители.⁹ Во двете преданија за Битола од збирката на М. Цепенков како главен пункт на борбата се покажува „кале“, кое според првата верзија се нарекло „Бори Кале“, бидејќи кралот Тољо долго се борел против Турците. Споменатото „Кале“ го направил кралот Тољо и било лоцирано на една тумба „на половина саат одење од селото Буково“.¹⁰ Според второто предание Турците го разурнале калето, црквата и целиот град.¹¹ Споменатиот топоним и тоа во облик „Бора Кале“ го бележат

⁵ Franz Babinger, Beiträge zur Frühgeschichte der Türkenherrschaft in Rumelien (14—15 Jahrhundert) 1944, str. 74, bel. 35 i str. 77. Александар Стојановски, Градовите на Македонија од крајот на XIV до XVII век. Скопје 1981, стр. 64.

⁶ Detailbeschreibung von Makedonien mit 6 Beilagen und 4 Tafeln. Als Manuscript gedruckt, Wien 1905, str. 20, 25, 76, 77; Јован Хаџи Васиљевиќ, Град Битољ, Београд 1911, стр. 40.

⁷ Блаже Конески, Името на градот Битола. Годишен зборник на Филозофскиот факултет на Универзитетот во Скопје, 23, Скопје 1971, стр. 441 и 446. Ј. Х. Васиљевиќ забележал предание според кое градот Битола го добил името Манастир од буковскиот манастир, кој се сметал за градски манастир. Ј. Х. Васиљевиќ, Град Битољ, Браство XIV, Београд, 1911 стр. 238.

⁸ Александар Стојановски, Градовите стр. 23, бел. 88 и 89; Franz Babinger, Beiträge str. 74 i 77.

⁹ Преданието како Турците го презеле градот Битола секако се засновува врз некои постари сознанија. Во прилог на тоа зборува и веста на турскиот хроничар Ибн Кемал (1468—1534) за турското освојување на градот Скопје во 1391 година. Тој раскажал дека по доаѓањето на газииите „во долината близу до градот (Скопје) „неверниците“ (христијаните) излегле од црквата и се насобрале на вишенката крај црквата што се наоѓала пред тврдината. Почнала жестока борба што траела извесно време и во која бранителите дале мошне силен отпор. Потоа газииите извршиле заеднички јуриш врз противниците и ги разбиле. Ја презел таа црква што прилегала на тврдина и на планински врв. Душанка Бојаниќ — Лукач, Како Турците го презеле Скопје (1391). Зборник на Музејот на град Скопје II—III. Скопје 1965, стр. 10, 11. Црквата што ја споменува Ибн Кемал бездруго е идентична со црквата на манастирот Св. Георги—Горг, кој, според грамотата, бил лоциран на брдо наречено Вергин, спроти градот Скопје. Локалитетот се протега на ридот Гази Баба околу зградата на Природно-математичкиот факултет и култното место К'з Крали.

¹⁰ Марко Цепенков, Преданија 7, Скопје 1972, стр. 119—121.

¹¹ Исто, стр. 220.

во своите трудови Ј. Х. Васиљевиќ, В. К'нчов и Кири Танчески на друг локалитет и со друго објаснување за значењето на името. К. Танчевски го наведува како „Боро Кале“ и „Бури Кале“, северозападно од Битола.¹² К'нчов го покажува топонимот северно од Битола и притоа го дава народното објаснување дека „Калето“ го добило тоа име по боровата шума што ја опкружувала тврдината.¹³ Ј. Х. Васиљевиќ во трудот „Град Битољ“ пренесува народно кажувaње за останки на две тврдини, од кои едната била лоцирана во подножјето на Пелистер, а втората на Баирот од каде Турците навлегле во Битола.¹⁴

Нема сомневање дека топонимите Бори Кале и Бора Кале се сложени од апелативите (је)бори, во значење подградие и кале во значење град. Тие, по својот состав, се идентични на топонимот Јанборија Каласи познат од турските пописни книги, а и во топонимијата на с. Коцаџик во Дебарска Жупа.¹⁵ Впрочем, во зборот Бори (Кале) се препознаваат зборовите «бори и иборы употребени, при лоцирањето на црквата Св. Никола во Лерин, во втората и четвртата грамота на манастирот Трескавец кај Прилеп, во средината на XIV век.¹⁶ Според тоа називите Бори Кале и Бора Кале се топонимистичка трага од средновековен град и од подградие. Од распоредот на наведените топоними може да се разбере дека во средниот век во Битола постоеле две тврдини. Првата била лоцирана на локалитетот кај античка Хераклеја, а втората северозападно од градот на ридот наречен „Кале“.¹⁷ Хераклеја, на преодот од стариот свет во среден век, во време на навлегувањето на Варварите на Балканот, немала цврст одбранбен објект за заштита на своите жители од непријателски напади. Затоа и се случило пред налетот на Готите во 479 година Хераклејците да го напуштат градот и да се

¹² Кири Танчески, Топонимијата на Битола и Битолско. Развитие, година V, бр. 1, Битола 1968, стр. 10 и година VI, бр. 2, Битола 1968, стр. 198.

¹³ Васил К'нчов, (Битолско, Преспа и Охридско). Избрани произведения I, Софија 1970, стр. 374, 396, 397.

¹⁴ Ј. Х. Васиљевиќ, Град Битољ, Браство XIV, стр. 220, 221 и „Град Битољ“, Београд 1911, стр. 6.

¹⁵ Т. Томоски, Прашањето на Коцаџик, Историја IV, Скопје 1968, стр. 97, 99. Истиот: Две амбории на македонските Дебри. Прилози, VIII-2 — Одделение за општествени науки, Македонска академија на науките и уметностите, Скопје, 1977, стр. 20—22.

¹⁶ Споменници за средновековната и поновата историја на Македонија IV, Скопје 1981, стр. 122 и 183.

¹⁷ Горѓи Димовски — Полев го убицира средновековниот град Битола кај сегашните Буковски гробишта и на местото кај што е сегашната населба Битола. Види во неговата статија: Средновековната местоположба и име на Битола. Научна мисла. Битола 1980, стр. 543. За положбата на градот што го изградил Јован Владислав види: Јордан Заимов, Битолски надпис на Иван Владислав, самодържец български, Старобългарски паметник од 1015—1016 година. Софија 1970, стр. 9, бел. 2. Ј. Заимов, не располагајќи со податоци за одредување на положбата на градот, не ја исклучил можноста тој да бил изграден на ридот кај Хераклеја или на месноста „Крива воденица“, во подножјето на Кале, на северозапад од Битола.

приберат во една „здрава тврдина“.¹⁸ Идентификацијата на топонимот Бора Кале кај Хераклеја е отежната поради постоењето идентичен назив и северозападно од градот, како и поради отсуство на забележителни материјални траги од средновековен одбранбен објект. Имено, во Битола нема останки од градски ѕидови и кули слични на оние на скопското Кале, на Марковите Кули во Прилеп, на Хисарот во Штип, како и на други места во Македонија.

Во постапката околу утврдувањето на идентитетот на горенаведени топоними како појдовна основа можат да послужат: една вест на византискиот писател Јован Скилица, потоа битолскиот натпис на Јован Владислав, како и резултатите од археолошките истражувања на локалитетот Кале кај Битола.

Ј. Скилица во делото „Кратка историја“ раскажува дека византискиот владетел Василиј II, откако разбрал за смртта на Самуил, веднаш тргнал во Пелагонија и патем ги спалил дворците на Гаврило Радомир во Битола (*ev βουτελίω*)¹⁹ Набргу потоа, во иста деценија од XI век, Јован Владислав, според битолскиот натпис, изградил град на непозната локација. Во бугарската историографија преовладува мислењето дека градот бил обновен врз пепелиштето на дворците на Гаврило Радомир.²⁰

Во науката сеуште се бара местото каде биле лоцирани дворците на Гаврило Радомир и градот на Јован Владислав. Во потрага по локацијата како патоказ може да послужи текстот од битолскиот натпис. Во него, меѓу другото, станува збор за зидање и правење, а не и за обнова на градот. Тоа сознание наведува на помисла дека наведените градежни објекти биле лоцирани на различни места. Во прилог на тоа зборува и распоредот на топонимите Бора Кале, како и археолошките истражувања на локалитетот „Кале“. Местото се наоѓа северозападно од Битола над германските гробишта, со добра положба за изградба на средновековен одбранбен објект. На него, при археолошките истражувања од 1978 до 1981 година, се рекогносцирани: средновековен сакрален објект, градежен материјал и керамички садови. Според мислењето на археолозите Г. Филиповска и П. Србиновски црквата била изградена во X или почетокот на XI век, а била разурната од турските освојувачи. Покрај тоа, тие искажале и претпоставка дека се работи за манастирски комплекс, а можеби и за средновековна населба. Некрополата на таа населба била рекогносцирана на локалитетот „Стари гробови“ кај с. Раш-

¹⁸ Tum ad Heracleotas, qui urbem reliquerent et se in arcem munitissimam receperant. Dexippi, Eunapii, Petri Patricii, Prisci, Malchi, Menandri, Historiarum quae supersunt... Ed. Weberi, Bonnae 1829, Pars I, p. 249. Фанула Палазоглу, Македонски градови у римско доба. Скопје 1957, стр. 193.

¹⁹ Византијски извори за историју народа Југославије III, Београд 1966, стр. 112.

²⁰ Василка Заимова, Иван Владислав и неговиот надпис. Йордан Заимов, Битолски надпис на Иван Владислав, стр. 109, 110.

тани, во близина на денешните селски гробишта и селската црква Св. Никола.²¹ Рекогносцираната црква на локалитетот „Кале“ била посветена на некој од христијанските светители.

Битолскиот натпис со своите индикативни податоци придонесува да се открие неговото име и воедно да се утврди идентитетот на локалитетот Кале. Имено, В. Мошин во петтиот ред од натписот по зборот градъ на оштетеното место од плочата реконструирал кратенки: сѣбѣх аплѣ.²² Последниот збор аплѣ го составил од зачуваната буква н и од уште три наштрбени букви, кои се читаат како „ола“. Од наведените букви се гледа дека В. Мошин немал адекватни букви за состав на споменатата кратенка. Впрочем, како се пишува таа кратенка и од кои букви е составена може да се види во третиот ред од натписот. Таму, на покажаното место, јасно и читливо е напишано аплѣ.

Разликата во буквите во составот на споменатите зборови дава повод за сомневање во исправноста на направената реконструкција на оштетениот збор. В. Мошин бил цврсто уверен дека правилно ја реконструирал кратенката и останал доследен во читањето на спорниот збор и по објавувањето на трудот на Ј. Заимов.²³ Предложената реконструкција на спорниот збор В. Мошин ја засновувал врз застапништвото на дванаесетте и на врховните апостоли нагласено во третиот ред од натписот, како и врз сознанието дека една таква тврдина, изградена од византискиот цар Василиј II во 1015 година во Владовската клисура, меѓу Воден и Острово, била наречена по името на христијанскиот светител Св. Илија.²⁴

Треба да се каже дека аргументите што ги предложил В. Мошин се наполно основани и заслужуваат внимание. Имено, застапништвото на дванаесетте и врховните апостоли, споменато во третиот ред од натписот и елаборирано од В. Мошин, било засновано врз постоењето и присутноста на една црква со име Св. Апостоли. В. Кравари, повикувајќи се на охридскиот архиепископ Д. Хоматијан бележи во својот труд повеќе манастири, меѓу кои и на Св. Апостоли, чиј игумен воедно бил архимандрит на манастирите во

²¹ Г. Филиповска — П. Србиновски, Преглед на археолошките истражувања на средновековниот период во Битола 1978—1981 година. Зборник на трудови 2—3 на Заводот за заштита на спомениците на културата природните реткости и Музеј — Битола. Битола. 1980—1981, стр. 111—119. Осврт врз споменатите археолошки истражувања дава Елица Манева во статијата „Прилог кон решавање на убикацијата на средновековниот град Битола. Историја XXII, Скопје 1986, 2, стр. 271, бел. 27.

²² Мошин, Битољска плоча из 1017 године. Македонски јазик XVII, Скопје 1966, стр. 52. В. Мошин во првиот напис за Битолскиот натпис не го кажал името на градот со забелешка дека „очигледно натписот стоел над градската врата на Јовановиот дворец кај Битола“. Владимир Мошин, Најстарата кирилска епиграфика. Словенска писменост 1050 годишнина на Климент Охридски. Народен Музеј, Охрид 1966, стр. 39.

²³ В. Мошин, Уште за Битољската плоча од 1017 година, Историја VII, Скопје 1971, 2, стр. 257.

²⁴ Мошин, Битољска плоча из 1017 година, Македонски јазик XVII, стр. 53.

регионот.²⁵ Црквата Св. Апостоли не била лоцирана во градот што го изградил Јован Владислав, туку надвор од него.²⁶ При реконструкција на оштетениот збор В. Мошин не помислувал на таква можност, туку го покрил името на градската црква со името на Св. Апостоли. Впрочем, црквата Св. Апостоли оставила трага во преданијата и во топонимијата на градот.

Според едно предание забележано од Ј. Х. Васиљевиќ во Битола, на Овчи Пазар, постоела црква со име Св. Апостоли. Подоцна, таа била претворена во џамија по име Хајдар Кади.²⁷ Веродостојноста на преданието е потврдено и со неколку податоци содржани во турските извори. Имено во турските пописни дефтери за 1468 и 1568 година за битолската нахија било регистрирано село Дупка, познато уште како Апостол.²⁸ Селото било забележано веднаш по градот Битола со хаса 2 воденици. Тоа упатува на заклучокот дека селото лежело во близина на река и на градот Битола. Во прилог на таа положба зборува податокот од втората Исхак Челебијана вакуфнама од 1508 година. Во неа, меѓу другото, пишува дека добротворот подарил и воденица со два витла, позната како Ајдинова воденица, која се наоѓала помеѓу с. Дубка и Битола.²⁹

Во науката преовладеа поинакво читање на оштетениот збор, кој е различен од оној што своевремено го предложил В. Мошин. Меѓу поборниците на таа подруга реконструкција на зборот спаѓа и Ј. Заимов. Тој е автор на гореспоменатиот труд посветен на битолскиот натпис. Ј. Заимов, со учество на Ст. Михаилов, при про-

²⁵ Vassiliki Kravari, Ville et villages de Macedoine occidentale. Paris 1989, str. 313 bel. 12. Sporedi Kosta Adžievski, Pelagonija u srednjem veku (Od dolaska Slovena do pada pod tursku vlast), (doktorska disertacija), Beograd 1990, str. 114.

²⁶ Елица Манева не ја исклучува можноста манастирот Св. Апостоли да бил лоциран на ареалот Хераклеја, можеби на местото на црквата Св. Апостоли Петар и Павле, која била обновена во XIX век на локацијата Букови гробишта, во источното подножје на Акрополата. Елица Манева, Средновековен накит од СР Македонија 2, стр. 3, (докторска дисертација) Скопје 1991.

²⁷ Ј. Х. Васиљевиќ, Град Битољ, Београд 1911, стр. 20.

²⁸ Методија Соколоски, Битола и Битолско во XV и во XVI век. Прилози VI-2 — Одделение за општествени науки, МАНУ. Скопје 1975, стр. 50; М. Соколоски, Турски изворни податоци од XV и XVI век за градот Битола. Гласник на Институтот за национална историја VII, Скопје 1963, 1, стр. 132; Турски документи за историјата на македонскиот народ. Опширни пописни дефтери од XV век. Скопје. 1973, стр. 145.

²⁹ Hasan Kaleši, Najstariji vakufski dokumenti... str. 196. Хасан Калешки неточно го идентификува селото Дубка со преспанското село Дупени; Топонимот Апостол заедно со топонимот Дупка и со воденицата што се наоѓала на близината на селото бездруго служат како патоказ за убицирање на манастирот Св. Апостол. Тој веројатно бил лоциран блиску до Крива воденица и тоа во подножјето на ридот, на кој, според Мехмед Тевфик, се наоѓала битолската тврдина. Кратка историја битолског вилајета, Браство XXVII, Београд 1933, стр. 190; Топоним составен од христијански елемент, кој е идентичен на битолскиот се зачувал во Беломорскиот дел од Македонија. Таму, на локалитетот на античка Пела лежи село со име Постол, забележено и како Ajos Apostolos i Stus Apostolus. Тодор Симовски, Населените места во Егејска Македонија, I, Скопје 1978, стр. 205. Adolf Struck, Makedonische Fahrten, II Die makedonische Niederlande, Sarajevo 1908 str. 85.

читувањето на петтиот ред, на оштетеното место го препознал зборот Битола. Ј. Заимов, при реконструкцијата, трите крајни букви од зборот, читани како „ола“ и напред јасно издлабената буква н, ги поврзал со додавање на буквата Б пред н и на буквата Т по н. На тој начин го реконструирал зборот [Б]н[т]ола. Притоа, буквата н која добро се распознава на приложените фотоснимки под 1 и 2, ја прилагодил кон споменатиот збор, читајќи ја како Н. Според Ј. Заимов таа буква навистина била издлабена со малку искривена водорамна линија. Во објаснувањето што по тој повод го дал, Ј. Заимов не ја отфрла можноста, каменоделецот да ја искривил по грешка водорамната линија, или на каменот на тоа место да има пукнатини и гребени.³⁰ Ј. Заимов, и покрај тоа согледување, ја прочитал спомената буква како Н и врз таа основа го реконструирал зборот Битола. Според тоа, на оштетеното место во петтиот ред од натписот може да се реконструира зборот [Б]н[т]ола доколку буквата н се чита како Н. Меѓутоа, натписот изобилува со примери на букви н и Н изделкани посебно или во лигатура во таков вид да не оставаат можност за било какво сомневање во исправноста на нивното пишување.

Битолскиот натпис во Македонија го проучувале уште Б. Конески, Д. Коцо и Г. Димовски — Цолев. Тие на оштетеното место во петтиот ред го реконструирале зборот Бѣтола односно Бѣтола. Во споредба со читањето на Ј. Заимов разликата е очигледна во пишувањето на втората и последната буква од зборот. Крајниот резултат од наведените реконструкции е прочитувањето на Битола како име на градот што го изградил Ј. Владислав. Со тоа почетокот на петтиот ред од натписот би изгледал вака: „градъ съ Битола“ според Ј. Заимов и градъ съ Бѣтола според Б. Конески и Д. Коцо.³¹

Нема сомневање дека прочитувањето на зборот во облик Битола заслужува посебно внимание. Притоа, треба да се има предвид дека тоа име не се покажува меѓу имињата на градови што ѝ припаѓале на Битолската епископија во 1019 година. Имено, во првата грамота на византискиот владетел Василиј II од 1019 година, за правата на Охридската архиепископија се наведени 17 епископии со потчинети градови, меѓу кои на прво место стои резиденцијалниот град. Надвор од тој редослед се епископите на Липљан и на Сервија. Според името на првиот град се нарекува и епископијата. Меѓутоа, името на Битола се наведува само во титулата на епископот; Веднаш потоа се редат имињата на градовите што биле во

³⁰ Ѓордан Заимов, Битолски надпис... стр. 22.

³¹ Блаже Конески, Името на градот Битола, Годишен зборник на Филозофскиот факултет на Универзитетот во Скопје, 23, Скопје 1971, стр. 444; Димче Коцо, Прилог кон проучувањата на Битолскиот натпис. Зборник на трудови, I конгрес на Сојузот на друштвата на историчарите на уметност од СФРЈ, Охрид 1976, стр. 59; Ѓорѓи Димовски — Цолев, Средновековната местоположба и име на Битола. Материјали од научниот собир одржан во Битола 1980. Научна мисла 1980, стр. 550.

состав на епископијата и притоа на прво место стои името на Пелагонија, без употреба на зборот „самата“³².

Начинот на презентирањето на Битолската епископија во составот на Охридската архиепископија бездруго го одразува нејзиниот развој, со тенденција Битола да се покаже како наследник на Хераклејската епископија. Отсуството на зборовите „во самата“ пред Пелагонија, укажува дека станува збор за град со два називи.

Според кажувањето на Јован Кинам, византиски писател од XII век, името Хераклеја било заменето со називот Пелагонија во негово време.³³ Во тој век, во 1168 година еден латински извор го бележи градот, „кој на народниот јазик се нарекува Бутела“ во провинција Пелагонија.³⁴

Врз основа на предложената реконструкција на зборот во петтиот ред од натписот во науката има мислење дека византискиот владетел Василиј II во текот на воениот поход во Пелагонија не го освоил градот, туку ги спалил дворците на Гаврило Радомир во Битола. Според В. Мошин, Битола била резиденција на Гаврило Радомир; Битолската тврдина при упадот на византиската војска не била освоена, но сепак била оштетена. Според В. Мошин „битолската плоча зборува за работа врз реконструкција на тврдина“.³⁵ Слично мислење искажале и Ј. и В. Заимови.³⁶

Различното читање и пишување на буквата, која е потврдена на фотоснимката како H поттикнува на размислување за една подруга реконструкција на зборот што бил izdelkan на оштетеното место, во петтиот ред од натписот. Нема сомневање дека зборот бил составен од буквата H како почетна и од буквите „ола“ зачувани на крајот на зборот. Од последната буква се распознава само дел, но сепак се чита како A и A . На истриениот простор што се протега меѓу нив можат да се сложат само две букви. Тие се како биле izdelkани во лигатура. Имено на буквата H била прилепена буквата H . Како тоа изгледало може да се види на зборот $\text{C}\text{H}\text{A}\text{H}\text{H}\text{H}$, во четвртиот ред од натписот. До лигатурата $\text{H}\text{-I}$ била потпрена буквата K Притоа, десниот столб од буквата H бил покриен со столбот од буквата K Според тоа, врз основа на зачуваните букви и со додавањето на уште две букви реконструираниот збор би изгледал вака: $\text{N}\text{-K}\text{O}\text{M}\text{A}$. Меѓутоа, тоа име само по себе се уште не означува нешто определено. Тоа име нешто значи само ако се чита во состав со претходниот збор. Од него јасно се гледа само буквата C . На тоа место В. Мошин препознал кратенка $\text{C}\text{H}\text{A}\text{H}$.³⁷ Другите научни работници на тоа место прочитале CH .

Ј. Заимов ја отфрла можноста на тоа место да стоел зборот $\text{C}\text{H}\text{A}\text{H}$, со објаснување дека над H би била повлечена водорамна линија која е карактеристична за палеографијата на буквата. Едновре-

³² Извори за българската история XI, Гръцки извори за българската история VI, София 1965, стр. 41, 42.

³³ Томо Томоски, *Butella civitas Pelagoniae*, Историја XVI, Скопје 1980, 2, стр. 20.

³⁴ Исто, стр. 21.

³⁵ В. Мошин, Битољска плоча... стр. 54.

³⁶ И. Заимов, Битолски надпис... стр. 87, 108, 109, 110.

³⁷ В. Мошин, Битољска плоча... стр. 52.

мено Ј. Заимов укажува дека меѓу буквите С и Н има мал простор да се сложи зборот *Сѣѣѣ Меѓѣѣѣѣ*, Ј. Заимов не претпоставувал дека буквата *н* може да биде почетна и со тоа да се дообие повеќе простор за пишуваче на споменатиот збор. Кратенката во целина би изгледала вака: *сѣѣѣ*. Притоа лигатурата е реконструирана по примерот од зборот *пѣѣѣѣѣ*, изделкан во вториот ред од натписот.

Според тоа, почетните зборови во петтиот ред од натписот треба да се читаат: *градѣ сѣѣѣ N-Кoлa*. Со други зборови, Јован Владислав сосидал град Св. Никола. Сознанието дека новоизградениот град се нарекол по името на христијански светител, наоѓа потврда и во наративните извори. Имено, Јован Скилица раскажува дека византискиот владетел Василиј II во текот на долгата и крвава војна што ја водел против Самуиловата држава разурнувал тврдини,³⁸ но едновремено градел и нови. Тој на Преспа сосидал две тврдини по име Басилис³⁹ и Констанцион.⁴⁰ Во Владовската клисура меѓу Воден и Острово изградил уште две тврдини по име Кардија и Свети Илија.⁴¹ Во грчките извори се среќаваат уште две тврдини по име на христијански светители и тоа: Св. Григорие во Никомедискиот залив и Св. Ирина во Мeroпa.⁴²

Светителот чие име го носи градот на Јован Владислав бил многу почитуван во сите делови на средновековна Македонија. Тоа име го носел и родоначалникот на комитопулите.⁴³ Култот на Св. Никола бил раширен во Битолско и во соседните предели. Црквата во мориовското село Манастир, по потекло од 1095 година, е посветена на Св. Никола.⁴⁴ Црква Св. Никола е забележена и во Лерин во средината на XIV век.⁴⁵ Во битолското село Раштани се наоѓа црква посветена на Св. Никола. Во нејзина близина, на локалитетот „Стари гробови“ е рекогносцирана некропола, која според мислењето на некои археолози можеби припаѓала на средновековна населба или манастирски комплекс, лоциран на месноста Кале.⁴⁶ Во битолското село Буково се забележани две цркви по име Св. Димитрија и Св. Никола.⁴⁷

³⁸ Византијски извори III, стр. 134, 182.

³⁹ „Basilis“, читањето според Günter Prinzing, *Historisch-geographische Bemerkungen zu Carev Dvor und Malaina, Byzantinoslavica XLIX, 2, str. 213.*

⁴⁰ Византијски извори III... стр. 130; Томо Томоски, Преспа во средниот век, Историја XV, Скопје 1979, 2, стр. 73, 74.

⁴¹ Византијски извори III... стр. 113.

⁴² Византијски извори за историју народа Југославије VI, Београд 1986, стр. 65, 452, 453, 454.

⁴³ Византијски извори... III, стр. 66. Спореди кај Миливое Павловиќ, Надгробната плоча најдена во село Герман кај Преспа, Илјада години од востанието на комитопулите и создавањето на Самоиловата држава, Скопје 1971, стр. 85—87.

⁴⁴ Антоние Николовски, Димитар Корнаков и Коста Балабанов, Споменници на културата во НР Македонија, Скопје 1961, 174.

⁴⁵ Споменници за средновековната и поновата историја на Македонија IV, Скопје 1981, стр. 122, 183.

⁴⁶ Г. Филиповска — П. Србиновски, Преглед на археолошките истражувања... стр. 117, 118.

⁴⁷ Ј. Х. Васиљевиќ, Град Битољ, Београд 1911, стр. 40.

Култот Св. Никола оставил трага и во преданијата за Битола. Според едно предание, цамијата кај касапите во Битола била изградена врз темелите на црквата Св. Никола.⁴⁸

Од краткиот текст на битолскиот натпис може да се разбере дека градот Св. Никола во Битола бил сидан за „Убежиште, за спас и за живот“ на „Бугарите“. Наведените зборови недвосмислено и јасно даваат на знаење дека градот бил сидан за потребите на жителите. Притоа, не станува збор за обнова на изгорените дворци, на Гаврило Радомир, ни за изградба на резиденција за Јован Владислав.⁴⁹

Во средниот век слични објекти на градот Св. Никола имало и во други предели на Македонија и надвор од нејзините граници. Еден таков град — манастир бил „домот на пресвета Богородица во место наречено Хиландар.“ Биографот на српскиот владетел Милутин раскажува дека тој „во Хиландар изградил многу царски палати и извонредни келии за престој на монасите, а околу тоа свето место сосида град со голема тврдина за заштита од нападите на безбожните гусари и подигна големи пиргови и ги снабди да не ги гибне лута свери и да не ги разграби туѓинец“.⁵⁰ При опасност од надворешниот непријател „голем број на световни луѓе од манастирскиот имот заедно со жени и со деца, како и со добиток, се прибирале внатре во градот“.⁵¹ Објект и по конструкција, функција и по име сличен на битолскиот е забележан надвор од Македонија, во непосредна близина на Призрен. Имено, таму меѓу прилозите дарувани на призренската епископија во грамотата се споменува „и горни град Кула и во него црква Св. Никола“.⁵²

Од изложеното се гледа дека во средниот век во Битола постоеле две тврдини лоцирани на различни места. Една од нив припаѓала на Битола, а втората на градот Св. Никола. Првиот град

⁴⁸ М. Цепенков, Преданија 7, Скопје, 1972, стр. 222; Крум Томовски во статијата „Цамии во Битола“ напишал дека Хајдар кадија цамија порано била црква Св. Никола. Зборник на Техничкиот факултет, Скопје 1956, стр. 33. Васиљевиќ забележал за цамијата во Карабатак маало дека била црква Св. Никола, а и „скршената цамија“ во Мечкар маало била посветена на споменатиот светител. Ј. Х. Васиљевиќ, Град Битољ, стр. 20.

⁴⁹ Й. Заимов Битолски натпис и В. Заимова, Иван Владислав и неговиот надпис, стр. 20, 33, 87, 108, 109, 110; В. Мошин Битољска плоча из 1017 године стр. 54; В. Н. Златарски, История на българската държава прѣз сръднитѣ вѣкове, София, 1927, I, 2, стр. 746.

⁵⁰ Архиепископ Данило, Животи краљева и архиепископа српских, Београд 1935, стр. 100; Животи краљева и архиепископа српских написао архиепископ Данило и други, Загреб 1866, стр. 132.

⁵¹ Архиепископ Данило... стр. 258 и Животи краљева... стр. 340.

⁵² Градот, покрај друго, служел за чување на црковни богатства, и како прибежиште на црквата. Споменници за средновековната и поновата историја на Македонија III, Скопје 1980, стр. 266.

лежел на локалитетот на античка Хераклеја,⁵³ а вториот северозападно од денешната населба Битола, на месноста наречена Кале.⁵⁴ Од последниот град, освен топонимот Кале, останал и називот Манастир за населбата во турско време.

Томо TOMOSKI

WIE SICH DER ORTSNAME MANASTIR DER STADT BITOLA ALS ZWEITER NAME AUFERLEGTE

(Z u s a m m e n f a s s u n g)

Im Mittelalter bestanden in Bitola zwei Festungen, die an verschiedenen Orten gelegen waren. Die eine gehörte zu Bitola, die andere zur Burg Sv. Nikola. Die erste Burg lag auf der Fundstelle des antiken Heraklea, und die zweite befand sich nordwestlich der heutigen Siedlung Bitola, an dem sogenannten Ort Kale. Von der letzteren Burg hat sich außer dem Toponym Kale auch der Name Manastir für die Ansiedlung in der türkischen Zeit erhalten.

⁵³ Со тоа се потврдува мислењето на Ел. Манева, засновано во прв ред врз археолошките истражувања, дека „средновековниот град Битола се наоѓал на просторот на античка Хераклеја, веројатно на нејзиниот најдоминантен дел — акрополата“. Елица Манева, Прилог кон решавање на убицијата на средновековниот град Битола, Историја XXII, Скопје 1986, 2, стр. 268, 271, 272.

⁵⁴ Кратка историја битолског вилајета, Братство XXVII, Београд 1933, стр. 204.